James Kirchick

KONEC EVROPY

Diktátoři, demagogové a doba temna před námi

argo

James Kirchick

KONEC EVROPY

Diktátoři, demagogové a doba temna před námi

ARGO

Přeložil Jan Kalandra.

The End of Europe by James Kirchick
Copyright © 2016 by James Kirchick
Translation © Jan Kalandra, 2018

ISBN 978-80-257-2463-7 (váz)
ISBN 978-80-257-2570-2 (e-kniha)

Věnováno Josefovi

OBSAH

Poděkování	9
Mapa	11
Předmluva	k paperbackovému vydání 12
Úvod	Evropská noční můra 20
KAPITOLA PRVNÍ	Rusko: Na kraji Evropy 29
KAPITOLA DRUHÁ	Maďarsko: Demokracie bez demokratů 54
KAPITOLA TŘETÍ	Německo: Návrat Rapalla? 81
KAPITOLA ČTVRTÁ	Evropská unie: Trable v ráji 114
KAPITOLA PÁTÁ	Francie bez Židů 137
KAPITOLA ŠESTÁ	Brexit: Od Velké Británie k Malé Anglii 153
KAPITOLA SEDMÁ	Řecko: Od „polis“ k populismu 177
KAPITOLA OSMÁ	Ukrajina: Nový Západní Berlín 197
Závěr	Evropský sen 216
Poznámky	222
Rejstřík	240

Válka skončila, střezte se míru!

Bertolt Brecht, *Kavkazský křídový kruh*, 1948

PODĚKOVÁNÍ

Od začátku svého novinářského působení v Evropě a v zemích bývalého Sovětského svazu v roce 2010 jsem poznal stovky lidí z nejrůznějších profesí. Každý z nich, od prezidentů a ministrů zahraničí po ekonomy, vojenské hodnostáře, umělce a kolegy novináře, mi svým jedinečným způsobem pomohl utvořit si představu o tomto světadíle a o rozmanitosti problémů, s nimiž se potýká. Úplný seznam těch, kteří mě při psaní této knihy ovlivnili, není v mých silách sestavit, uvedu zde však alespoň ty nejvýznamnější.

Jeff Gedmin a Jim Denton v létě roku 2014 – v době, kdy byl svět stále ještě v šoku z anexe Krymu a začínal mít závažné pochybnosti o osudu mezinárodního liberálního řádu – svolali Projekt transatlantické obnovy. Byli tak velkorysí, že mezi pravidelné účastníky zahrnuli i mě. Během cyklu seminářů v evropských metropolích jsem si mohl tříbit myšlenky pro tuto knihu v rozmanitých prostředích, kde se krize v ní diskutované odvíjely v reálném čase. Zvlášť zavázán jsem Jeffovi, který se několik let předtím nebál nabídnout 26letému americkému politickému novináři s minimální zahraniční praxí práci ve Svobodné Evropě, ojedinělé rozhlasové instituci, s jejímiž vynikajícími novináři mi bylo obrovskou ctí spolupracovat.

Paul Berman je jedním z mých intelektuálních hrdinů od chvíle, kdy jsem jako student Yaleovy univerzity začal číst jeho autoritativní analýzy v časopise *The New Republic*, a jsem mu vděčný, že si našel čas, přečetl si rukopis této knihy a nabídl mi k němu své poznatky. Dále musím poděkovat Chrisi Griffinovi, Marku Moyarovi, Davidu Adesnikovi a ostatním spolupracovníkům ze think tanku Foreign Policy Initiative, kteří mi poskytli tak vstřícné odborné prostředí ke psaní této knihy.

Následující přátelé a kolegové se mnou buď probírali témata popisovaná v knize, poskytli mi moudré rady k rukopisu nebo byli jinak nápomocni: Eva Baloghová, Adam Bellow, Marcus Bennsmann, Debra Caganová, Omri Ceren, Mark Falcoff, David Frum, Judy Goldsteinová, Jeffrey Herf, Donald Jensen, Robert Kagan, Craig Kennedy, Eli Lake, Walter Laqueur, Davis Lewin, Molly McKewová,

David Samuels, David Satter, Andras Simonyi, Constanze Stelzenmüllerová, Stephen Rodriguez, Dalibor Roháč, Jan Surotchak, Christopher Walker a Nathalie Vogelová. Zvláštní poděkování patří Benjaminu Haddadovi a Hannah Thoburnové za jejich podrobné poznámky k celému textu.

William Frucht mi byl pečlivým a moudrým redaktorem, který svými uvážlivými návrhy krotil mé polemičtější formulace. Díky Karen Olsonové, Ann-Marii Imbornoniové a Brianu Ostranderovi proběhl celý výrobní proces hladce a včas. Gail Naron Chalewová provedla pečlivé korektury rukopisu. Dále bych chtěl poděkovat kolektivu konferenčního centra Wildacres Retreat, které mi poskytlo útulný srub v hlubokých lesích Blue Ridge Mountains v severní Kalifornii, kde jsem mohl přemýšlet a psát daleko od washingtonského ruchu.

A konečně moje rodina. Nic z toho, co jsem v životě dokázal, by nebylo možné bez její ničím nepodmíněné lásky a podpory.

Politická mapa Evropy. Autor: Bill Nelson.

PŘEDMLUVA K PAPERBACKOVÉMU VYDÁNÍ

V roce 2017 se ve třech největších evropských zemích konaly stěžejní volby. Těm, kteří se strachovali o osud liberální demokracie, Evropské unie a transatlantického partnerství a které znepokojovaly pokusy Ruska všechny tři tyto oblasti destabilizovat, mohly jejich výsledky připadnout napohled uklidňující. Ve Francii předvedl devětatřicetiletý energický nováček Emmanuel Macron jeden z nejoslnivějších kousků v nedávné historii francouzské politiky, když sešikoval vlastní politické hnutí, ovládl s ním politický střed a beztvarou směsici socialistů a gaullistů vykázal do rolí statistů. Po vítězství v našlapaném prvním kole prezidentských voleb porazil v tom druhém dvoutřetinovou většinou předsedkyni Národní fronty Marine Le Penovou. Jeho strana pak s drtivou převahou ovládla Národní shromáždění.

Za Lamanšským průlivem se mezitím jevilo jako zcela rozumné, když se ministerská předsedkyně Theresa Mayová po týdenní turistické dovolené s manželem na velšském venkově rozhodla uspořádat předčasné volby. Mayová chtěla posílit své postavení při blížících se rozhovorech s EU o brexitu a její Konzervativní strana si v průzkumech volebních preferencí udržovala náskok dvaceti procentních bodů před Labouristickou stranou, vedenou Jeremym Corbynem. Dosavadním děním povzbuzení konzervativci se škodolibě tetelili představou, jak opozici uštědří nejhorší porážku v dějinách. Když však volby pouhé dva měsíce poté proběhly, vyšli z nich toryové chudší o třináct křesel, zatímco labouristé si o třicet poslanců polepšili. Jakkoli byl tento výsledek pro Mayovou ponižující, daly se na něm přece jen najít i dva pozitivní aspekty: do čísla deset v Downing Street nepustil krajně levicového Corbyna a dal najevo, že nátlak Mayové na prosazení „tvrdého" brexitu – kterým by se vztah Velké Británie a EU po britském odchodu ze sedmadvacetičlenného jednotného trhu a celní unie nadobro zpřetrhal – není náležitou interpretací velmi těsného výsledku referenda, 52 % hlasů ku 48 %, ve prospěch vystoupení z EU.

V Německu nikoho nepřekvapilo, když byla Angela Merkelová už počtvrté zvolena do úřadu spolkové kancléřky, a vydala se tedy vstříc vyrovnání rekordu v délce vládnutí, který v poválečném Německu dosud držel její mentor Helmut Kohl. Pro Merkelovou šlo přitom o pozoruhodný comeback, poté co jen o několik měsíců dříve čelila prvnímu vážnému zpochybnění své dvanáctileté vlády. Její ukvapené rozhodnutí z roku 2015 otevřít hranice země více než milionu migrantů ohrozilo spojenectví její Křesťanskodemokratické unie a konzervativnější bavorské sesterské Křesťanskosociální unie. Někteří dokonce varovali, že by se obě strany mohly rozdělit. V tutéž dobu křesťanským demokratům odlákávala voliče nová politická kometa, krajně pravicová Alternativa pro Německo (AfD), která na jejich úkor získávala křesla v regionálních parlamentech po celé zemi. Do léta se však přistěhovaleckou krizi podařilo zdánlivě dostat pod kontrolu, „teflonová" kancléřka se už zase zdála nepřemožitelná a v září také nakonec zvítězila.

V období po těchto volbách se začal v Evropě utvářet výklad, že „střed zůstává pevný". A je to pravda, alespoň do té míry, že se v žádné významné evropské zemi doposud nedostala k moci žádná antisystémová strana. Takový výsledek ale také nikdo doopravdy nepředpovídal – znepokojivý zůstává až dlouhodobý výhled. Jakkoli byla tato vítězství uklidňující pro síly, které se zasazují o politickou stabilitu, ekonomickou obezřetnost, transatlantickou spolupráci a liberální hodnoty, všechna jen zastírala znepokojivý vývoj událostí.

Ano, Macron v prvním kole francouzského prezidentského klání zvítězil se ziskem 24 % hlasů. Pokud si však sečtete 21 % Marine Le Penové s dvaceti procenty, jichž dosáhl zástupce krajní levice Jean-Luc Mélenchon (podobně protiamerický, NATO kritizující a s Ruskem sympatizující kandidát jako Le Penová, a k tomu ještě obdivovatel Huga Cháveze a Fidela Castra), a přidáte k nim osmiprocentní zisk hrstky okrajových uchazečů o prezidentský úřad z extrémní levice i pravice, zjistíte, že polovina Francouzů volila antisystémové kandidáty, slibující převrat v geopolitické orientaci a hospodářském systému země. A třebaže Macron Le Penovou v druhém kole volby hravě porazil (což těžko mohlo někoho překvapit), krajně pravicová politička si v něm připsala dvojnásobný počet hlasů než před patnácti lety její otec, 34 % oproti tehdejším 17 %. Ještě znepokojivější je skutečnost, že pro ni hlasovala téměř polovina mladých voličů.

V Británii platí, že země ještě nezažila onen tvrdý náraz, který po brexitu mnozí očekávali. Nadměrné sebevědomí Theresy Mayové však v kombinaci s obvyklými vnitřními rozbroji konzervativců vedly k situaci, v níž se příštím předsedou vlády nejspíše stane Jeremy Corbyn, muž, o jehož naprosté nepřipravenosti vést

jednu z nejdůležitějších západních politických stran – nemluvě o páté největší ekonomice světa – tato kniha podrobně pojednává.

A konečně Německo, nejlidnatější a hospodářsky nejsilnější stát starého kontinentu. Znovuzvolení Merkelové zastínila skutečnost, že se do Spolkového sněmu poprvé za více než půlstoletí dostalo krajně pravicové uskupení, AfD, a ještě k tomu jako třetí nejsilnější strana. Co se týká obou všeobjímajících „lidových" stran, Křesťanskodemokratické unie a Sociálnědemokratické strany, ty si společně připsaly nejmenší procento hlasů od vzniku Spolkové republiky v roce 1949. (Slabou náplastí pro německou sociální demokracii byl fakt, že jejích žalostných 21 % bylo pořád lepších než šestiprocentní zisky francouzských socialistů a nizozemské Strany práce.) V kombinaci s počáteční neschopností Merkelové utvořit širokou koaliční vládu se Zelenými a liberální Svobodnou demokratickou stranou značí volby 2017 začátek konce éry Angely Merkelové a s ní spojené stability. Očekávání, že Berlín vyslyší Macronovu výzvu k oživení pro Evropu zásadního francouzsko-německého partnerství, nyní musí ochladnout.

Navzdory tomu, že střed údajně „zůstává pevný", tak pokračuje řada znepokojivých trendů pojmenovaných v této knize. Po brexitu jako by se britská politika začala řídit dosud nezvyklým heslem „přípustné je cokoli", kdy jak konzervativcům, tak labouristům stále více dominují jejich nejradikálnější členové. Uspořádání nelegálního referenda o nezávislosti Katalánska dále dokládá, jak se éra evropské integrace rychle mění na období rozpadu státních celků. Čtyři roky po ruské anexi Krymu pokračuje válka na Ukrajině. Maďarský režim Viktora Orbána se ještě více přiklání k autoritářské vládě, která už například vyhrožovala uzavřením Středoevropské univerzity, klenotu akademického umu a zároveň střediska liberálního a kritického myšlení. A svého maďarského spojence dále napodobuje i polská vláda strany Právo a spravedlnost Jarosława Kaczyńského. Její pokus zpolitizovat soudnictví zastavilo na poslední chvíli až prezidentské veto, poté co se do ulic Varšavy vydaly poklidně protestovat desetitisíce odhodlaných občanů.

Napříč Evropou získává pevnou půdu pod nohama levicový i pravicový neliberální populismus. A děje se tak z velké části na úkor mainstreamového sociálnědemokratického levého středu, který spolu s křesťanskodemokratickým pravým středem sehrál rozhodující roli při nastolení a udržení poválečného evropského uspořádání, založeného na liberální demokracii, sociálním zabezpečení a strategickém partnerství s USA. Člověk nemusí být stoupencem levice (kterým já v žádném případě nejsem), aby ho tento vývoj neznepokojoval. Co má totiž evropskou sociální demokracii nahradit? Soudě podle názoru voličů, kteří ji houfně opouštějí, budou budoucnost levice utvářet postavy typu Marine Le Penové, Jeremyho

Corbyna a pseudovlasteneckých štváčů z AfD. Navíc se nad kontinentem pochopitelně i nadále vznáší trvalá hrozba pro evropské hodnoty a bezpečnost v podobě putinovského Ruska, jehož podpora rozvratných politických a sociálních sil je v poslední době stále rozsáhlejší a důmyslnější.

Když byl prezidentem Spojených států amerických zvolen Donald Trump, byla to Evropa, kdo se ho bál nejvíc. Katastrofické scénáře hovořily o „druhé jaltské dohodě" s Ruskem (v podstatě o postoupení střední a východní Evropy Moskvě), o prezidentské revokaci amerických závazků v rámci NATO a o tom, že Bílý dům bude pomocí podpory populistických politických hnutí záměrně podkopávat EU. Žádný z těchto scénářů se naštěstí zatím (na konci roku 2017, kdy tyto řádky píšu) nenaplnil. Pravda, Trumpovi trvalo čtyři měsíce, než výslovně potvrdil článek NATO o společné obraně, a jeho osobní vztahy s evropskými představiteli – kteří ho oprávněně považují za nevyzpytatelného a neznalého – lze při nejlepší vůli popsat jako napjaté. Hlavně díky obsazení některých postů na ministerstvech zahraničí a obrany vynikajícími úředníky a díky bdělosti Kongresu však doposud k žádnému radikálnímu posunu americké politiky vůči EU a Rusku nedošlo.

Přes to všechno si však Evropané dělají o dlouhodobý závazek Ameriky vůči starému kontinentu obavy oprávněně. Pro většinu jeho stoupenců nebyl sice důvodem jejich podpory Trumpův radikální odklon od amerických politických tradic společných oběma hlavním stranám (podpory aliancí, mezinárodních institucí, volného obchodu, evropské integrace a dalších prvků liberálního světového řádu), ale stejně tak je od hlasování pro něj neodradily jeho kacířské postoje (výpady proti NATO, pochlebování Putinovi). A právě uvědomění si této neúprosné skutečnosti – že se Amerika bude orientovat ještě více sama na sebe, než jak tomu bylo za vlády Baracka Obamy – se snažila, jako vždy diplomaticky a s řadou výhrad, vyjádřit Angela Merkelová, když před zaplněným sálem jedné mnichovské pivnice pronesla: „Doba, kdy jsme se mohli bezvýhradně spoléhat na druhé, do jisté míry skončila, jak jsem si v minulých několika dnech osobně potvrdila. My, Evropané, nyní skutečně musíme vzít svůj osud do vlastních rukou." Ačkoli se Trumpova vláda aktivně nesnaží podkopávat EU tím, že by vytvořila spojenectví s Ruskem, není po ní ani vidu ani slechu v tématech, jako je debata o integraci eurozóny, úpadek demokracie ve střední Evropě či migrační krize.

Z toho důvodu v roce 2015 rezonovalo rozhodnutí německé kancléřky otevřít zemi masivnímu přílivu migrantů daleko za hranicemi Spolkové republiky. Sehrálo

významnou úlohu při nástupu polské pravicově nacionalistické vlády k moci, nejspíše pohnulo jazýčkem vah směrem k brexitu, výrazně vylepšilo vyhlídky Marine Le Penové ve Francii a Donaldu Trumpovi poskytlo názorný obrázek, jímž mohl podpořit své volání po stavbě zdi podél mexických hranic. Jak se nicméně tvrdí v knize německého novináře Robina Alexandera vydané v březnu 2017, nebyl krok Angely Merkelové ani velkolepým humanitárním gestem, ani lehkovážným projevem utopismu, ale spíše rozhodnutím „přijatým ve stavu improvizace a chaosu", nechtěným důsledkem nepřipravenosti vlády řešit krizi, k níž se několik let schylovalo. Povahu tohoto selhání vystihuje název knihy, *Die Getriebenen*, který bychom poněkud neobratně mohli přeložit jako „Hnáni událostmi". Popisuje totiž skupinu čelných politických představitelů jednajících pod tlakem naléhavosti, nikoli z altruismu. Merkelová podle Alexandera není „světice ani čarodějnice, je to politička", a to taková, jejímž určujícím rysem je po dvanáct let v úřadě prokrastinace.

Merkelová od té doby již uznala, že reakce její vlády na krizi byla výjimečným případem, který se už nemá opakovat. „Existují politické problémy, jež lze předvídat, jež však lidé v daný okamžik doopravdy nevnímají – a tento problém jsme v Německu ignorovali příliš dlouho a nepřipouštěli si nutnost nalézt jeho celoevropské řešení," připustila rok poté, co krize dosáhla vrcholu. Migrační krize však ještě nepominula, pouze si vybrala oddechový čas. Pokračující nestabilita podél okrajových částí Evropy, populační růst v subsaharské Africe, sektářské války na Blízkém východě, ekonomická stagnace i globální oteplování budou v příštích desetiletích vyvolávat další proudy uprchlíků. Evropa toho nicméně zatím podnikla velmi málo, pokud nepočítáme přijetí dočasných nouzových řešení, jako byl podpis dohody s nevyzpytatelným tureckým prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem, kdy ho v podstatě uplatila, aby bránil migrantům odcházet z Turecka do Evropské unie.

Jakékoli efektivní řešení migrace musí být dlouhodobé a platné pro celou EU. Kontrola migračních proudů musí začínat v místě jejich původu, v zemích vyznačujících se politickou nestabilitou a ekonomickým strádáním obyvatel, kde panují takové podmínky, že jsou lidé ochotni nasadit život a vydat se na riskantní cestu do Evropy. Jestliže se Evropské unii podaří zlepšit kvalitu života v sousedních oblastech – prostřednictvím rozvojové pomoci, zavádění volného obchodu a zesilování diplomatických vztahů s cílem rozproudit v zemích severní Afriky a Blízkého východu hospodářský růst a politickou inkluzi –, nebudou už uprchlíci tolik zaplavovat EU. Aktivní přístup k migraci bude mít zároveň hojivý účinek na růst populismu, který je vyvoláván nejen ekonomickou zátěží způsobenou

přijímáním uprchlíků, ale i (a možná především) „hodnotovými" otázkami typu národní identity či soudržnosti společnosti. Kdyby totiž byl motivací populismu prvně jmenovaný jev, nezažilo by rozmach populismu Německo, hospodářský motor Evropy, ani Polsko, jediný člen EU, který se i během finanční krize těšil nepřerušenému růstu.

Někteří evropští představitelé už naštěstí způsob, jak tyto složité otázky řešit, aniž by se snižovali ke xenofobii, nalezli. Během kampaně před nizozemskými parlamentními volbami v roce 2017 si premiér Mark Rutte z liberálně-konzervativní Lidové strany pro svobodu a demokracii v několika hlavních novinách zadal celostránkové inzeráty hlásající, že uprchlíci, kteří „se budou odmítat přizpůsobit a budou kritizovat naše hodnoty", se mají „chovat normálně, nebo odejít". Příslovečně tolerantní Nizozemci, psal Rutte, jsou „čím dál více nesví" z migrantů, kteří zneužívají svou nově nabytou svobodu a „obtěžují gaye, hvízdají na ženy v krátkých sukních nebo označují obyčejné občany země za rasisty". Rutte také kritizoval rozsudek nizozemského soudu proti autobusové společnosti, která odmítla zaměstnat muže kvůli tomu, že odmítal podávat ruku ženám. Rutteho strana se po tom všem ve volbách vrátila zpět k moci a zamezila vítězství Geerta Wilderse, agitátora brojícího proti EU a muslimům.

Dalším středopravým lídrem dokládajícím existenci zodpovědné středové pozice mezi multikulturním utopickým konsenzem a populistickou demagogií je jednatřicetiletý zázračné dítě rakouské politiky, kancléř Sebastian Kurz. Coby ministr zahraničí sehrál Kurz významnou úlohu při uzavření „balkánské trasy", cesty, po níž se přesouvaly stovky tisíc migrantů z Řecka do zbytku EU. Byl autorem myšlenky zákona z roku 2015 zakazujícího zahraniční financování mešit, zároveň však také chránícího svobodu muslimského vyznání, náboženské svátky a halal stravování ve veřejných institucích, a stál i za padesátibodovým plánem integrace, který kladl důraz na občanskou výchovu a osvojování si německého jazyka. A podpořil také zákaz celoobličejových závojů, které precizně popsal jako „nikoli náboženský symbol, ale symbol protispolečenského hnutí".

Mnozí pozorovatelé se lídrům typu Kurze či Rutteho prázdně vysmívají, že si přisvojují metody krajní pravice, takováto kritika však představuje krátkozrakou bezstarostnost, která se jim může ve volbách vymstít. Evropští voliči očividně omezení vnější imigrace do EU a rozhodnější opatření k integraci muslimů chtějí. Jedinou otázkou zůstává, kdo tato opatření zavede: strany zodpovědného středu, či krajní pravice. Ostatní evropští představitelé by udělali dobře, kdyby následovali příkladu svých rakouských a nizozemských kolegů, protože jde o návrhy řešení vycházející ze zdravého rozumu, bránící současně liberální hodnoty i práva